

KIAUNORIŲ bažnyčios architektas HENRIKAS KĘSTUTIS ŠILGALIS (1944–2007)

MORTA BAUŽIENĖ

1990-aisiais, Lietuvoje atkūrus nepriklausomybę, buvo pradėtos projektuoti bei statyti pirmosios bažnyčios, kurias priskiriame posovietiniam laikotarpiui. Kai kurių planuotų statyti bažnyčių projektų konkursai iki to laiko jau buvo įvykę (Ignalinos Švč. Mergelės Marijos gimimo – 1988 m., Palaimintojo Jurgio Matulaičio Vilniuje – 1989 m.). Kadangi šiais abiem atvejais užsakovai nebuvo projektams patenkinti (Ignalinoje statyba vyko pagal antrosios premijos laimėtojų projektą, o Vilniuje konkursas baigėsi be rezultatų – pirmoji premija nebuvo paskirta), minėtų bažnyčių statybos prasidėjo vėliau.

1990 m. vyko Marijos Krikščionių pagalbos bažnyčios (Alytus), Dievo Apvaizdos bažnyčios (Utena) projektų konkursai. Buvo suprojektuotos ir netrukus pradėtos statyti Šventosios (Palangos miestas) Švč. Mergelės Marijos – Jūrų žvaigždės (archit. Ričardas Krištapavičius, Gintaras Aperavičius), Kaltinėnų šv. Jono Krikštytojo (archit. Regimantas Andriuškevičius ir kt.), Jokūbavo Švč. Mergelės Marijos (Kretingos r., archit. Edmundas Giedrimas) ir keletas kitų bažnyčių. 1990 m. pradėta statyti Šv. arkangelo Mykolo bažnyčia Varėnoje I (archit. Gediminas Baravykas ir Brunonas Bakaitis), Lietuvos Kankinių (Domeikava, Kauno r., archit. Gytis Ramunis, Kęstutis Pempė ir kt.), Gargždų arkangelo Mykolo bažnyčia (archit. Vladas Lučinskas). Lietuvos atgimimo laikotarpiu pagal Telšių rajono architekto Algirdo Žebrausko pritaikytą 1942 m. architekto Jono Virako projektą Telšių rajone buvo pradėta ir pastatyta Rainių kankinių koplyčia. Lietuvos atgimimo metais buvo atstatoma 1951 m. sudegusi Kiaunorių bažnyčia (Kelmės r., archit. Henrikas Šilgalis).

Po ilgos priverstinės pertraukos (nauji sakraliniai pastatai sovietmetyje nebuvo statomi, todėl architektai neturėjo patirties projektuodami tokius statinius) bažnyčias projektuoti tais metais pradėjo įvairių kartų Lietuvos architektai. Jie šioje veiklos srityje buvo praradę tęstinumą ir stiliaus požiūrių. Esant tokioms sąlygoms, tik nedaugelis architektų sugebėjo tinkamai įsijausti į sakralinės architektūros specifiką, sukurti išskirtinio dvasingumo šventoves. Vienas jų – Henrikas Šilgalis.

Tai buvo architektas, „aistringai, beatodairiškai, scholastiškai mylėjęs architektūrą, patį kūrybos procesą.“ Gyvenime tai buvo „ryškus individualistas, kūrybinis lyderis ir idėjų generatorius. Sunikiai adaptuodavosi kolektyvinėje kūryboje, neretai ir dėl savo begalinio darbštumo. Visur, kur matydavo, jo nuomone, netobulus sprendimus, įkyriai „išdavo“ su savo pasiūlymais“. Taip Anapilin

Kiaunorių bažnyčia (Kelmės r.). Nuotrauka iš RKIC archyvo

išeinantį architektą apibūdino jo kolega Leonardas Vaitys [6].

Henrikas Kęstutis Šilgalis (gimė 1944 m. liepos 16 d., mirė 2007 m. vasario 13 d.) gimė Kretingos rajono Kajučių kaime. Užaugo ir vidurinę mokyklą baigė Vilniuje. Architektūrą studijavo Kauno politechnikos institute, kurį baigė 1967 metais. Trumpai padirbėjęs Komunalinio ūkio projektavimo institute Vilniuje, išvyko į Latviją, kur 1968–1979 m. dirbo Jelgavos rajono Nakotnės (Nākotne) kolūkio architektu. Grįžęs į Lietuvą, metus dėstytojavo Vilniaus inžineriniame statybos institute (VIS). Dalyvavo 1979 m. vykusiame LKP CK politinio švietimo namų Vilniuje (Vilniaus / Tiltlo gatvių sandūroje, dabar šioje vietoje – Kongresų rūmai) projekte konkurse ir laimėjo paskatinamąją premiją. Vėliau dirbo Kolūkių statybos projektavimo institute, 1988–1989 m. buvo Vilniaus „Archprojekto“ direktorius, o nuo 1990 m. iki mirties vertėsi privačia praktika. Dirbdamas Latvijoje, suprojektavo Nakotnės (Nākotne) centrinę gyvenvietę, kultūros centrą su administraciniu pastatu ir sporto sale (pastarąjį – kartu su Algimantu Mačiuliu, 1968–1974), parengė gyvenamųjų namų, mokyklos, Aviacijos sporto bazės projektus, vykdė jų statybų techninę priežiūrą (1974–1976). Tuo laiku jis dalyvavo ir Lietuvos architektų gyvenime, suprojektavo keletą Lietuvos kaimo kultūros objektų.

XX a. 8 deš. naujai kuriamas ar plėtojamas kaimo gyvenvietes užplūdo tipiniai Alytaus namų statybos kombinato surenkamieji namai. Jų kasmet būdavo pastatoma po tūkstantį. Tokiomis sąlygomis vienintelė galimybė gyvenvietei išlaikyti savitumą būdavo specifinis jos reljefas, želdiniai ir visuomeninio centro (kultūros namų, parduotuvės, mokyklos, vaikų darželio) architektūra. Tačiau ir čia buvo brukami tipiniai projektai. Juos būdavo leidžiama perdirbti, pritaikyti vietos sąlygoms, tačiau tai nedavė laukiamų rezultatų – vien to būdavo per mažai, kad gyvenvietė turėtų savo veidą. Lietuvoje tuo metu buvo stengiamasi apeiti sąjunginius normatyvus ir bent gyvenviečių kultūros namams parengti individualius projektus. Keletą įspūdingų kultūros paskirties pastatų XX a. 8–9 dešimtmečių sandūroje Lietuvoje buvo pastatyta pagal H. Šilgalio parengtus projektus. Tai tuometinio „Ažuolyno“ kolūkio kultūros namai Perekšliuose (Panevėžio r., 1972–1978), Žeimelio kultūros namai (Pakruojo r., 1975–1980), Šeduvos tarybinio ūkio-technikumo kul-

(Nukelta į 66 p.)

(Atkelta iš 65 p.)

tūros namų salės interjeras bei Jaunimo centras rekonstruotame vandens malūne (1980–1982), buv. „Komunaro“ kolūkio kultūros namai Palonuose (Radviliškio r., 1982–1983) projektai ir jų įgyvendinimas. Kultūros namų pastatuose jis sugebėjo pasiekti sudėtingos architektūrinės išraiškos. Virš cokolinio aukšto komponuodamas skirtingų formų tūrius, H. Šilgalis sukdavo įspūdingos plastikos fasadus. Jo projektuoti kultūros namai tapo svarbiausiomis gyvenviečių dominantėmis, išbaigiančiomis jų visuomeninių centrų kompozicijas, kurios suteikdavo vietai savitumo, keldavo šventiškumo įspūdį.

Po to, kai vandalai pakartotinai nuterėjo 1974 m. Lazdynuose (Vilnius) pastatytą Gedimino Karaliaus sukurta skulptūrą „Rytas“, H. Šilgalis pasisiūlė ir sukūrė skulptūrai aukštesnį postamentą (1985). Ant žemos plokštės stovinti jaunystė, polėkį simbolizuojanti skulptūra buvo bene poetiškiausia to meto Vilniuje. Naujasis postamentas nesudarkė pailgintų, grakščių žirgo ir raitelio proporcijų, tik kilstelėjo emocionaliū kūrinį nuo kasdienybės.

Vėliau architektas pabandė jėgas ir projektuodamas naujus gyvenamuosius rajonus – 1986–1987 m. sukūrė Pilaitės gyvenamųjų namų Vilniuje komplekso detalų suplanavimo projektą.

Dar studijuodamas Kauno politechnikos institute H. Šilgalis neslėpė savo pilietiškumo, TSKP istorijos dėstytojams pateikdavo nemažai nepatogių klausimų [5], tad nieko nuostabaus, kad jis buvo pirmasis architektas, aktyviai įsijungęs į sovietų sugriautų paminklų atstatymą. 1988 m. rudenį jo ir archeologo Vytauto Daugūžio iniciatyva ant Plikojo kalno Vilniuje prasidėjo Trijų Kryžių atstatymo darbai. Šis paminklas pagal Antano Vivulskio (1877–1919) projektą iškilo 1916 m. rugpjūtyje, sovietų buvo nugriautas 1950 m. gegužės 30 d., H. Šilgalii vadovaujant ir pagal jo projektą atstatytas 1989 m. (atidengtas birželio 14 d.). Įsigilinęs į A. Vivulskio projektą, būsimas kalno ir paminklo proporcijas, architektas 1,8 m paaukštino paminklo pamatus [2]. Nors jau judėjome link nepriklausomybės, tebegaliojo sovietmečio įstatymai, bausmės, taip pat ir paskatinimai. Tais metais už Trijų Kryžių atstatymą H. Šilgalis buvo apdovanotas TSRS Architektų sąjungos diplomu.

Dar tebevykstant Trijų Kryžių atstatymo darbams, architektas parengė projektą ir vadovavo 1961 m. nugriauto ir sudaužyto Lietuvos nepriklausomybės 10-mečio paminklo Joniškėje atkūrimo darbams. Prieš 60 metų architektų Vladimiro Dubeneckio ir Stepono Duž-Dušauskos sukurtas paminklas Joniškėje iš naujo atidengtas 1989 m. spalio 2 dieną. Tuo laiku architekto galvoje tikriausiai jau brendė naujo paminklo, kuris 1991 m. buvo pastatytas Želvoje (Ukmergės r.), sumanymas. Šiuo paminklu įamžintas Didžiosios kovos apygardos 1945–1953 m. žuvusių 104 partizanų atminimas. Jų užkasimo vietoje (buvusi žvyrduobė) iškilo keturių kryžių nešančių vyrų įvaizdį simbolizuojantis paminklas: ant 4 stulpų su išrašytais pavardėmis iškeltas gulsčias kryžius.

H. Šilgalis aktyviai dalyvavo istorinio Vilniaus miesto centro formavimo procesuose. 1992 m. pakartotiniame paminklo Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Gediminui konkurse su skulptoriaumi Vytautu Kašuba (1915–1997) laimėjęs pirmąją vietą, jis daug dirbo ieškodamas vietos paminklui. Daugelis vilniečių dar prisimena tais metais iš vienos vietos į kitą vis perkeliama natūralaus dydžio H. Šilgalio padarytą paminklo maketą. Galop buvo nuspręsta paminklą statyti ten, kur jis dabar ir stovi – Katedros aikštėje paminklas iškilo 1996 metais.

Vykstant Žemutinės pilies didžiųjų kunigaikščių rūmų teritorijos archeologiniams kasinėjimams, 1994 m. buvo paskelbtas idė-

jų konkursas dėl atkastų mūrų išsaugojimo ir teritorijos sutvarkymo. Dauguma konkurse dalyvavusių specialistų siūlė rūmus atstatyti. H. Šilgalis, projektą rengęs kartu su architektu Stasiu Abrausku (1927–1996), pasiūlė autentiškus mūrus uždengti, o ant senųjų pamatų pastatyti tik tūrinę struktūrą, nepretenduojant į jos istoriškumą. Šis projektas buvo atmestas. Iš dviejų konkurse dalyvavusių grupių buvo sudarytas autorių kolektyvas tolesniam atstatymo projektavimui.

H. Šilgalio karjeroje išskirtiniai buvo 1990-ieji metai. Birželio 30 d. prasidėjo bažnyčių Elektrėnuose, o gruodžio 5 – Kiaunoriuose statyba.

Sovietmetėje pastatyto Elektrėnų miesto gyventojai iki to laiko savo bažnyčios neturėjo. 1989 m. buvo įkurta parapija ir paskelbtas bažnyčios projekto konkursas. Klebonas Jonas Sabaliauskas pasirinko H. Šilgalio parengtą projektą. Pastatyti bažnyčią daugiausia iš pilkų tipinių gyvenamųjų namų ir vieno kito visuomeninio pastato suformuotame mieste buvo nelengvas uždavinys. H. Šilgalis suprojektavo sudėtingo plano su šoninėmis iškišomis, skydais, laužytu stogu pastatą. Bažnyčia buvo pašventinta 1996 m. liepos 28 d. Švč. Mergelės Marijos Kankinių Karalienės vardu. Pirkame mieste H. Šilgalio suprojektuota monumentalni netradicinės modernios architektūros šventovė ryškiai išsiskiria. Priešais lenktą pagrindinį fasadą trikampi į centrą sueina 7 pilonai su dvigubais išpjautais kryžiais. Centrinio pilono arka yra bažnyčios portalo ašyje. Pilonai simbolizuoja šešis praėjusius ir septintą krikščionybės amžių Lietuvoje. Interjeras pasižymi erdviškumu, kurį sustiprina iš viršaus per cilindrinį skliautą bei įspūdingus sietynus krintanti šviesa. Kad pasiektų erdvės dvasingumo, architektas į talką pasikvietė žinomus menininkus. Dailininkės Nijolės Vilyutės sgrafito technika atliktas „Kryžiaus kelias“ ant banguotos sienelės abipus presbiterijos organizuoja erdvę, artėjančią į ryškiai apšviestą apsidę. Joje tarsi į dangų kyla Stanislovo Kuzmos skulptūra „Prisikėlęs Kristus“. Šoninėje koplyčioje yra to paties autoriaus Švč. Mergelės Marijos Kankinių Karalienės skulptūra. Pats architektas aktyviai kišosi į vidaus erdvės sukūrimą: suprojektavo baldus, sakyklą, tabernakulį ir sietynus. Elektrėnų bažnyčia yra viena įdomiausių, architektūrine prasme vertingiausių šventovių, pastatytų Lietuvoje per 20 nepriklausomybės metų.

Kiaunorių bažnyčios istorija prasideda apie 1766-uosius metus, kai čia buvo pastatyta medinė koplyčia [3]. Beveik po 100 metų 1856–1859 m. inžinierius Ksaveras Kiaunarskis pastatė mūrinę koplyčią, kuri per Pirmąjį pasaulinį karą sudegė [3]. 1925–1926 m. atstatyta koplyčia po 10 metų tapo Kurtuvėnų bažnyčios filija. Bažnyčia 1944 m. buvo apgriauta, pamaldos laikomos parapijos salėje. Kleboną Petkevičių 1949 m. išvežus į Sibirą, apgriuvusi bažnyčia buvo užrakinta, o 1951 m. balandžio 20 d. kilus gaisrui, bažnyčiai leista sudegti [3]. Po gaisro likę griuvėsiai čia riogsojo iki XX a. 9 dešimtmečio. Tuo metu buvo gautas Maskvos valdininkų leidimas atstatyti bažnyčią. Darbai prasidėjo 1990 m. gruodžio 5 dieną. Naujajai bažnyčiai daug statybinių medžiagų paaukojo aplinkiniai kolūkiai [3].

H. Šilgalis yra sakęs, kad architektų tikslas turėtų būti siekis, kad „jų darbus ateinančios kartos restauruotų, o ne rekonstruotų [...] Kas buvo vakar, reikia analizuoti, o tuos darbus, kurie nedarė gėdos autoriams, kartais prisiminti“ [2]. Išanalizavęs išlikusias sudegusios Kiaunorių bažnyčios fotografijas, architektas pagarbiai atkūrė buvusios bažnyčios formas. Senoji Kiaunorių bažnyčia buvo statyta romantizmo laikotarpyje, laikantis šio stiliaus principų. Romantizmo bangą mene inspiravo XIX a. 3–4 dešimtmečiais įsisiūbavęs patriotizmo sąjūdis, skatinęs domėjimąsi praeities kultūros ir istorijos palikimu, liaudies menu. Senovinių piliių įtakoje į staty-

bas sugrįžo lauko rieduliai. Akmens mūro pastatuose varijuotos liaudies meno formos. Siekiant sustiprinti tokių pastatų emocinį poveikį, pilkame akmens mūre baltu (kartais raudonu) tinku būdavo išryškinamos architektūrinės detalės (kolonos, apvadai, nišos).

Kiaunorių bažnyčia buvo monumentalni ir paprasta: stačiakampė, su portiku ir virš jo kylančiu bokšteliu. Jos „liaudiškumą“ dar sustiprino prie akmens mūro pagrindinio tūrio prislietas medinis 6 kolonų portikas, užsi- baigiantis trikampiu frontonu su bokšteliu virš jo. Pastato kampai, langų, durų, platūs portalo apvadai, kolonos, akilangiai pagrindiniame fasade išryškinti baltai nudažytu tinku. Iš romantizmo laikotarpio atėjo dar viena ryški detalė – visus apvadus margina rustikos dantukai.

Sugražinęs šventovei šias ryškias romantizmo formas, H. Šilgalis praturtino pastatą nauju mūriniu 4 kolonų portiku, tačiau bokšteliu neatkūrė. Jis trikampio frontono centre įkomponavo pusapvalio lango angą su Apvaizdos akies simbolika, o virš frontono iškėlė grakštų ažūrinį kryžių. Kaip ir Elektrėnuose, taip ir čia, formuodamas interjerą, pagrindiniam akcentui sukurti pasivietė skulptorių Stanislovą Kuzmą, kuris sukūrė altorinę Švč. Mergelės Marijos škaplierinės skulptūrą. Pagal atstatymo projektą šalia bažnyčios turėtų stovėti modifikuotų romantizmo formų aukšta dviejų tarpnių varpinė. Jos grakštumą, veržlumą pabrėžtų per abiejų tarpnių aukštį kylančios liaunos nišos su rustuotais apvadais. Varpinė kol kas nepastatyta.

Nelikus sovietmečiu buvusio architektūrinių darbų reguliavimo, kai architektas galėdavo projektuoti tik tuos objektus, kurie buvo projektavimo instituto, kuriame jis dirbo, kompetencijoje, H. Šilgalis suprojektavo daugybę privačių gyvenamųjų namų, kurie pastatyti įvairiose Lietuvos vietovėse. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, jis dalyvavo daugelyje projektavimo darbų konkursų, kurie buvo paskelbti Lietuvoje ir užsienyje.

UAB „Baltijos pirkliai“ 2004 m. pradėjo Šventosios pietinėje dalyje projektuoti būsimą didžiulį pramogų ir poilsio kompleksą „Elija“. H. Šilgalis parengė šio komplekso vandens pramogų parko projektinius pasiūlymus, o 2005 m. suprojektavo viešbučio ir devynių aukštuminių (6–9 aukštų) gyvenamųjų namų kompleksą. Prasidėjus statybai, prieš drastiškai į jautrią pajūrio zoną įsiveržusią daugiabučių grupę protestavo gamtos ir paminklosaugos specialistai, tačiau procesas vyko toliau ir dauguma suprojektuotų pastatų 2008 m. buvo užbaigta statyti. Tankiai susstatyti agresyvūs daugia-

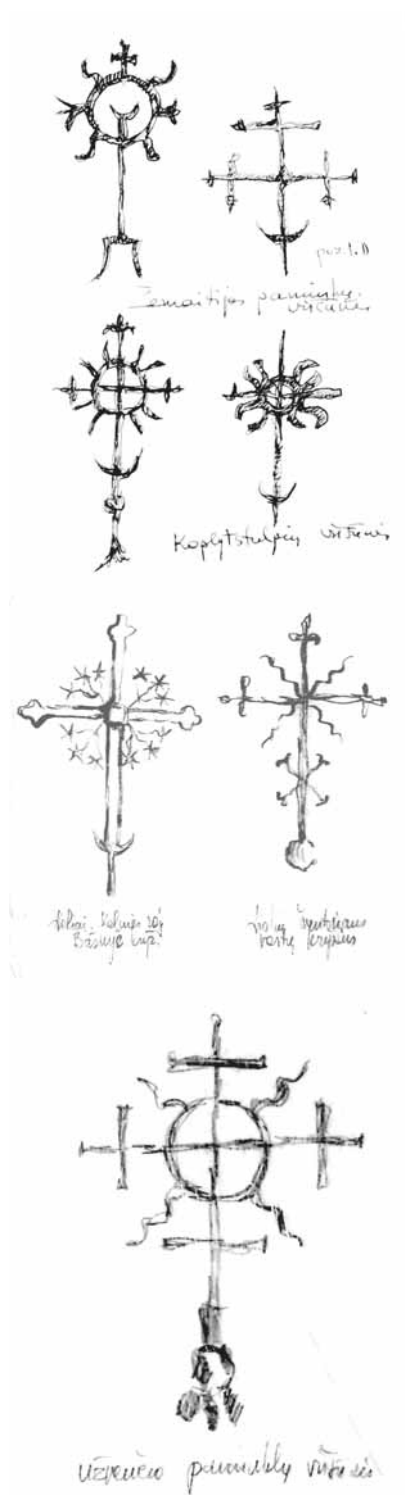
aukščiai konfrontuoja ne tik su landšaftu, istoriškai susiklosčiusiu užstatymu, bet ir su pramogų ir poilsio komplekso centriniu pastatu – nendrėmis dengtu žemaūgiu restoranu „Elijos dvaras“.

H. Šilgalis labai domėjosi Antano Vilevskio kūryba. Atstatęs Tris Kryžius, jis puoselėjo viltį atkurti Švč. Jėzaus Širdies bažnyčią Vilniuje. Nebaigtos statyti bažnyčios sienos 1962–1965 m. buvo įjungtos į Statybininkų kultūros rūmų sienas. 2006 m. organizuotai „Vilniaus centro plėtros“ parodai architektas pateikė projektą, kuriuo pasiūlė atidengti išlikusius Švč. Jėzaus Širdies bažnyčios likučius, o trūkstamus elementus atkurti iš stiklo. Tai buvo vienas pasuktiniųjų šio darbštaus architekto projektų.

1991 m. pabaigoje žurnalas „Statyba ir architektūra“ surengė pokalbį apie bažnyčių projektavimą „po 50 metų priverstinės pravaikštos“ [4]. Visi pokalbio dalyviai pripažino, kad trūksta nuoseklos sakralinių pastatų projektavimo mokyklos. Tame pokalbyje H. Šilgalis pažymėjo, kad bažnyčia žmogų veikia kaip simbolis, tokią ją reikėtų ir kurti. Bažnyčia yra architekto sukurtas „indas, kurį tikintieji užpildo savo turiniu“ [4]. Pripažindamas, kad naujų bažnyčių kūrėjams tuo metu (1990) nebuvo iš ko mokytis, H. Šilgalis kalbėjo, kad „geriausią mokyklą išeisim, kai pastatysim dabar statomas bažnyčias, pamatysime padarytas klaidas, apibendrinsime šiojį tokių praktinio darbo patyrimą“ [4]. Tai, kad jis bent jau pats išlaikė bažnyčių projektavimo egzaminą, H. Šilgalis tikriausiai suprato. Jeigu jis būtų sukūręs tik tą vienintelį pastatą – Elektrėnų bažnyčią, jau vien tuo būtų pasistatęs sau paminklą. Kiaunorių bažnyčia – vienas iš gražiausių šio architekto darbų. Kelmės rajonas turi pagrindo šiuo statiniu didžiuotis.

LITERATŪRA:

1. *Elektrėnų dekanato sakralinis paveldas* [sud. Bardauskas J., Poligienė S.], Vilnius, 2008.
2. Ercmonaitė A., „Henrikas Šilgalis“, *Archiforma*, 2005, 1–2, p.42–48.
3. Klajumienė D., „Kiaunorių Šv. Juozapo bažnyčia“, *Kelmės dekanato bažnyčios ir vie nuolynai*, Vilnius, 2008, p. 41–47.
4. Polis A., „Išbraukti dešimtmečiai“, *Statyba ir architektūra*, 1991, 12, p. 6–7, 10–11.
5. Tamakauskas Z., „Jaunimo pasipriešinimas sovietinei okupacijai“, *XXI amžius*, 2008-04-02.
6. Vaitys L., „Angelo palytėtas. In memoriam“, *7 meno dienos*, 2007-02-16.

Dailininko Česlovo Kontrimo ekspedicijų piešiniai iš L. Bukausko rinkinio. Viršuje – Žemaitijos paminklų ir koplytstulpių viršūnės (popierius, tušas), per vidurį – Liolių bažnyčios (Kelmės r.) kryžius ir Liolių šventoriaus vartų kryžius (popierius, pieštukas); apačioje – Užvenčio paminklo viršūnės kryžius (popierius, pieštukas)